

Universita Karlova
filosofická fakulta
katedra psychologie

Reakce na ambivalentní objekt

Anotace disertační práce

Jeroným Klimeš¹

2002

¹ Kontakt na autora: jeronym.klimes@seznam.cz, popř. Jeroným Klimeš, Hájky 203, 384 22 Vlachovo Březí. Elektronickou verzi disertační práce je možno nalézt na adrese: <http://jeronymklimes.webpark.cz/mojeprace/>

Má disertační práce, ze které zde na následujících pár stránkách vyberu nejdůležitější body, vznikala kontinuálně bez větších přestávek asi čtyři roky. Na počátku bylo několik vzhledů do interpersonálních interakcí, ke kterým se připojovala praktická klinická zkušenost a další zkušenosti z několika pracovišť, kterými jsem za života prošel. Snažil jsem se postihnout především ty jevy, které jsem nějak intuitivně znal, ale o kterých jsem ale nikde explicitně nečetl ani neslyšel. Čas od času však naleznu nějakého autora, který stejnou otázku již řešil, buď stejně nebo podobně. Nelze se tomu divit, když uvážíme až k neuvěřitelnou šíři záběru současné psychologie, zejména americké. Snažím se tyto autory zahrnout do literatury.

Celá práce se skládá, jak je zvykem, z teoretické části, která je objemnější (přes 300 normostran), a z praktické části, která se skládá z aplikací myšlenek teoretické části na několik oblastí. Jedná se především o výzkum v oblasti náhradní rodinné péči (NRP), dále o partnerské vztahy a manipulativní jednání.

1. Teoretická část

Teoretická část podrobně rozebírá celou teorii o ambivalentním objektu a pokrývá základní tři okruhy:

- a) ambivalentní objekt definovaný pomocí homeostatických systémů, preferenčních křivek a křivky nesnesitelného.
- b) manipulativní tendence a instrumentální vztah k lidem, coby obranné reakce na ambivalentní postižení.
- c) fantazijní postavy, coby mentální reprezentace ambivalentních objektů.

1.1. Tři příklady destruktivních obranných reakcí

Má disertační práce nese název Reakce na ambivalentní objekt, přesněji by se možná měla jmenovat Obranné reakce na ambivalentní objekt, protože často pojednává o nejrůznějších obranných reakcích u lidí, kteří byli formováni nějakým rozporuplným, ambivalentním objektem. Tím bych se rád připojil k myšlence, ke které tak těžko a složitě přicházeli nejen psychologové, ale před nimi i lékaři, a to, že často člověka mnohem více než vnější vlivy ohrožuje jeho spontánní obranná reakce na tyto škodlivé jevy. Tyto obranné reakce mohou být životu či zdraví nebezpečné, i když podnět, který je aktivoval může být sám o sobě neškodný. Pro ilustraci přináším tři příklady.

1) Stres

Stresová reakce je patrně nejznámější obrannou reakcí, která získala v životních podmínkách moderního člověka rudimentální charakter. Organismus člověka, který je v časové tísní v zaměstnání, se připravuje na fyzický boj či útěk. Je to sice zcela přirozená, ale v novém kontextu však zároveň i maladaptivní obranná reakce, která může mít za následek postupnou újmu na zdraví.

2) Tonoucí

Druhou sebedestruktivní obrannou reakcí je chování tonoucího, který netone z nedostatku úsilí nebo z nedostatku energie. Člověk je suchozemský živočich, jehož přirozenou reakcí na nebezpečí je útěk - běh. Nicméně běh není vhodný pohybový vzorec ve vodě. Tak tedy to, co mu na souši v 99 % případů zachránilo život, jej ve vodě zabije. Tonoucího nezabijí nebezpečné či škodlivé vodní prostředí, ale jeho vlastní obranná reakce.

3) Úmělá hybernace

Vinař (1969, str. 6) velmi příhodně popisuje sebedestruktivnost obranných reakcí v medicíně – v chirurgii a psychiatrii. Protože je tento výklad velmi ilustrativní, cituji ji jej zde v téměř nezkrácené podobě:

"Kolem čtyřicátých a začátkem padesátých let brzdila další rozvoj chirurgie skutečnost, že nemocní, u nichž byly provedeny třeba technicky velmi úspěšné velké operační zásahy, umírali nikoli z důvodů svého onemocnění, ale proto, že organismus zorganizoval proti chirurgickému zásahu tak přehnanou obrannou reakci, že nikoli patogenní noxa nebo samotný chirurgický zásah, ale tato přehnaná obrana vedla ke smrti. Lékař se až do té doby obvykle snažil obrannou reakci organismu ještě podporovat. Došlo-li v důsledku ztrát k hypotenzii, lékař podával sympatikomimetika, aby se krevní tlak vrátil k normě, a tím ještě zvyšoval adrenergickou reakci, kterou na trauma reagoval samotný organismus.

Fyziologové v této době intenzivně studovali hibernaci, stav zvířat, která přes zimu spala. Zjistili zajímavou věc: Jestliže např. ježek byl na začátku svého zimního spánku nakažen tetanem, klidně celou zimu přespál. Na jaře se probudil a po příslušné inkubační době zašel na tetanus. Totéž se stalo, byl-li jeze během zimního spánku těžce poraněn a utrpěl velkou ztrátu krve. Chirurgové začali uvažovat o tom, že člověk by pravděpodobně přežil i velký traumatický šok nebo rozsáhlý chirurgický zásah, jestliže by bylo možné uvést operovaného do stavu podobného hibernaci. Podle analogie se zvířaty začali jednoduše: Snažili se organismus podchladit čistě fyzikálními prostředky, tj. obkládáním nemocného ledem. Nemocný však nebyl jako studenokrevné zvíře; nezablokované termoregulační mechanismy vedly k tomu, že se začal třást a svalový třes vyráběl teplo. Uvedly se do velké aktivity i další obranné mechanismy a stres, ve kterém už organismus laboroval, se jen zvýšil. Hledaly se tedy látky, které by organismu zabránily takto reagovat na chlad a začaly se nalézat mezi antihistaminiky. Farmakologie začala nabízet další nové látky, které by v tomto směru byly účinnější než dosavadní antihistaminika. Jedním z nejúčinnějších pak byl chlorpromazin. Chirurgové mohli podnikat operace v jakési umělé hibernaci a i v ostatních odvětvích medicíny se začal tento lék dobře uplatňovat. U těžkých infekcí, především neuroinfekcí, se ukázalo výhodným převést nemocného přes akutní stadium s hyperpyrexii pomocí hibernace a získat tak čas potřebný k rozvoji zásahu antibiotika. Za indikaci hibernace se začaly pokládat všechny stavy, při kterých je akutně ohrožen život a nemocný je ve velkém stresu." Psychiatrii časem objevili i další psychotropní vlastnosti chlorpromazinu, což je dodnes rozšířené neuroleptikum.

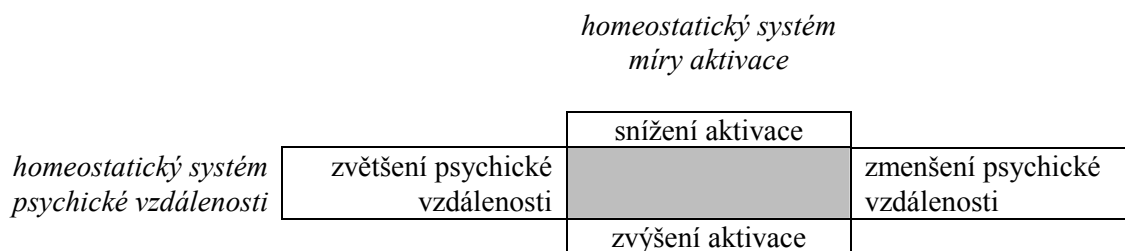
Při bližším pohledu na chování lidí postižených ambivalentními reakcemi zjistíme, že jejich život je nejvíce deformován obrannými reakcemi na ambivalentní objekt. Podobně jako obranná reakce vůči operačnímu zákroku je vlastně tou smrtící toxou, která v důsledku přivodí smrt pacienta, i u ambivalentních reakcí subjektu často dospějeme k závěru, že jsou to právě jejich obranné reakce, které v důsledku přivodí jejich celoživotní psychické strádání. Velmi podobně přistupuje k neurotickým jevům i gestalt terapie, kde se „Neurotické chování chápe ve značné míře jako následky vyhýbavých (vermeidungsreaktion) reakcí vůči strach nahánějícím vnitřním i vnějším tvarům (gestaltům).“ (Schmidbauer 1975, str. 77)

1.2. Dva homeostatické systémy

Základním rámcem úvahy o obranných reakcích jsou dva homeostatické systémy. Prvním je homeostatický systém, který udržuje rovnováhu mezi potřebami se přiblížit či vzdálit. Ten označuji jako *homeostatický systém psychické vzdálenosti*. Druhý *homeostatický systém udržuje v rovnováze míru aktivace* organismu.

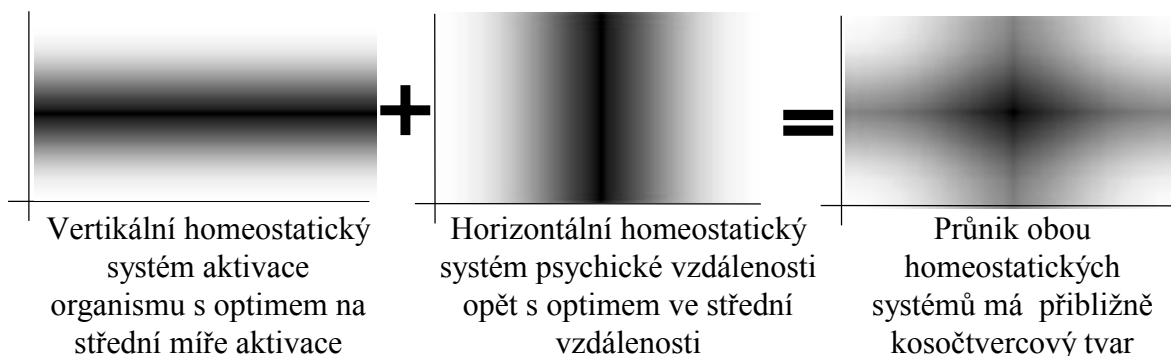
Již na příkladu stresu si můžeme uvědomit, že obranné reakce se dotýkají obou těchto homeostatických systémů: Útěk či útok ovlivňují psychickou vzdálenost a příprava na akci pak představuje změny v míře a povaze aktivace organismu.

Homeostatické systémy jsou však abstrakcí mnoha jevů pozorovaných v realitě, které tedy třídíme do čtyřech skupin na síly vedoucí k:

Protože předpokládáme principiální nezávislost obou homeostatických systémů i sil, které je definují, můžeme je vynášet do ortogonální soustavy souřadnic, kde na osu X vynášíme psychickou vzdálenost a na osu Y míru aktivace jedince. Protichůdně působící síly tedy vymezují v tomto systému životní prostor jedince.

Společné optimum obou homeostatických systémů bude ležet kdesi ve středu, v pomyslném průniku, který bude mít přibližně kosočtvercový tvar. Tyto vztahy definují preferenční křivky a křivka nesnesitelného, o které bude řeč později.

Obrázek 1 – Dva homeostatické systémy s optimem ve středních hodnotách

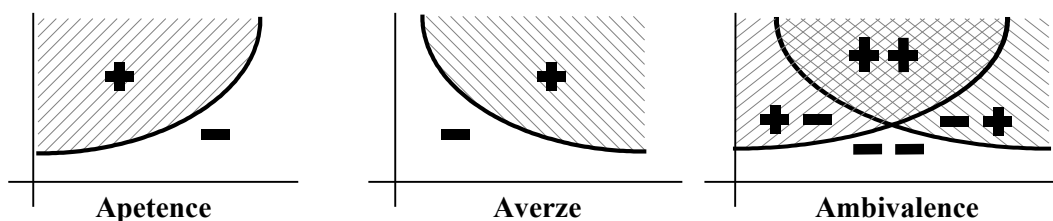
Legenda: Tyto dva homeostatické systémy udržují jednak optimální aktivaci organismu a dále optimální vzdálenost a nezávislost na ostatních organismech. Dá se očekávat, že průnik těchto dvou systémů bude mít přibližně kosočtvercový tvar, který opisují preferenční křivky a křivka nesnesitelného, o kterých bude řeč později.

1.3. Preferenční křivky

Existenci homeostatických systémů můžeme pozorovat jednak na chování člověka a zároveň na jeho prožívání. Například síly snižující psychickou vzdálenost nemusí být po velmi dlouhá časová období aktivovány, protože jsou přehlušeny například averzivními interakcemi partnerů. Tyto latentně skryté síly se však subjektivně objeví například několik týdnů po rozvodu, kdy nám klienti řeknou, že se jim stýská po problémovém partnerovi. Tyto demarkační čáry, kdy se objevuje chování a prožívání odpovídající popisovaným homeostatickým systémům označujeme za preferenční křivky. (V sociologii se za preferenční označují ty mezilidské vztahy, které je možno popsat pomocí pojmů přitahování, odpuzování a indiference. Petrussek 1969, str. 87)

Preferenční křivky mohou mít podle okolností různý tvar, ale v této práci je převážně kreslíme v následujícím tvaru (viz obrázek). Zobrazené preferenční křivky tedy definují hranici mezi příjemným a nepříjemným prožitkem. Je to tedy hranice *subjektivního* prožívání, kterou pochopitelně můžeme následně pozorovat i na chování jedince. Pokud se subjekt nachází vlevo od křivky strachu (averze), pak se cítí

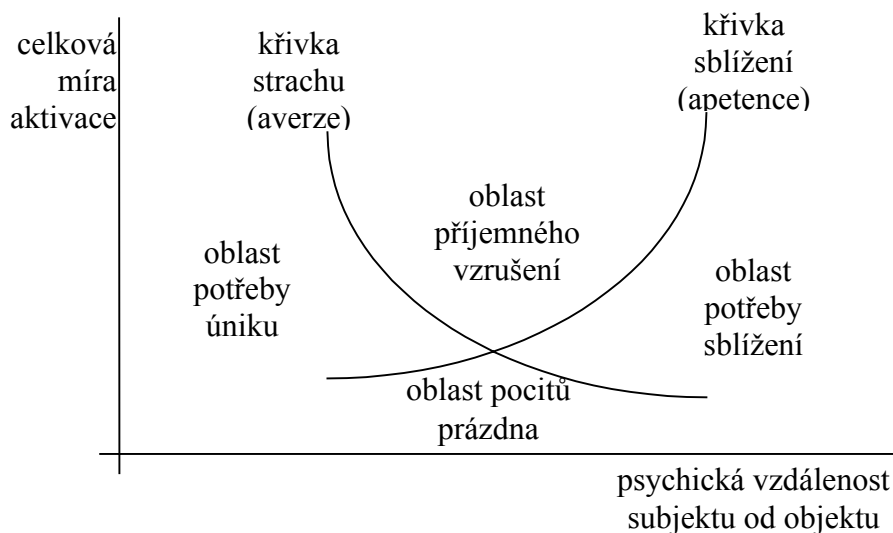
nepříjemně, směrem vpravo se cítí bezpečně. U křivky přiblížení (apetence) je tomu naopak: oblast vlevo definuje příjemné stavy, oblast vpravo od křivky je pro subjekt ohrožující.

Obrázek 2 – Oblasti příjemného a nepříjemného prožívání

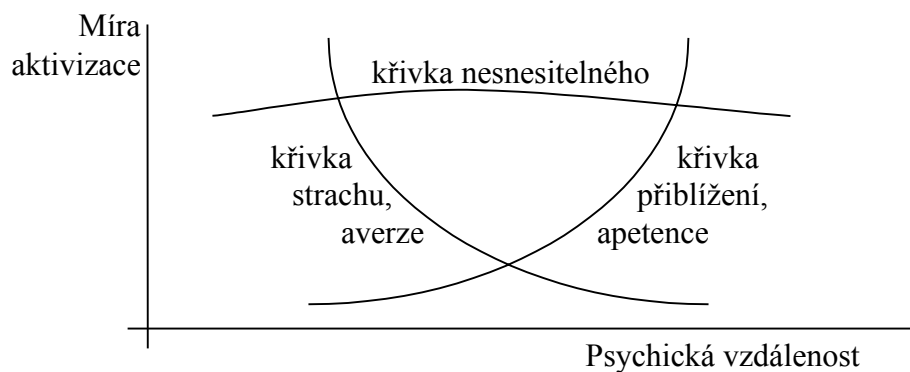
Legenda: Šrafované plochy ukazují, v jaké oblasti se jedinec cítí dobře (znaménko +). Oblasti, kde je frustrována jedna z potřeb, jsou bílé (znaménko -) a tam se subjekt cítí nepříjemně. Překryjeme-li křivky apetence a averze přes sebe, dostaneme ambivalenci, které je charakterizována čtyřmi oblastmi, podle toho zda jsou uspokojeny obě potřeby (+ +), alespoň jedna (- + nebo + -), nebo žádná (- -).

Na následujícím obrázku jsou pojmenovány tyto základní čtyři oblasti:

1.4. Křivka nesnesitelného

Popsané preferenční křivky ohraničují životní prostor jedince pouze ze tří stran. Musí tedy existovat další křivka, která reprezentuje síly snižující aktivaci organismu. Tuto křivku označujeme jako křivku nesnesitelného a předpokládáme, že má nejčastěji následující tvar:

Takto dostáváme oblast příjemného vzrušení, která je obklopena třemi křivkami, které se vůči sobě mohou pohybovat.

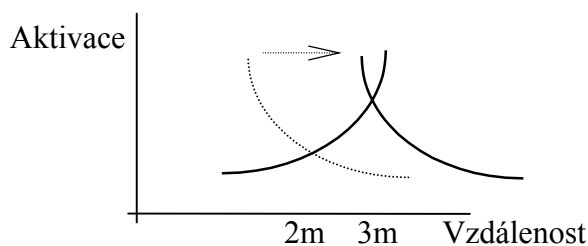
1.5. Poruchy a změny homeostatických systémů

Pomocí popsaných křivek se tedy vytváří model, který bude tím vhodnější pro psychologickou práci, čím více psychologických jevů (již známých či zcela nových) bude schopen vysvětlit.

1.5.1. Pohyby křivek

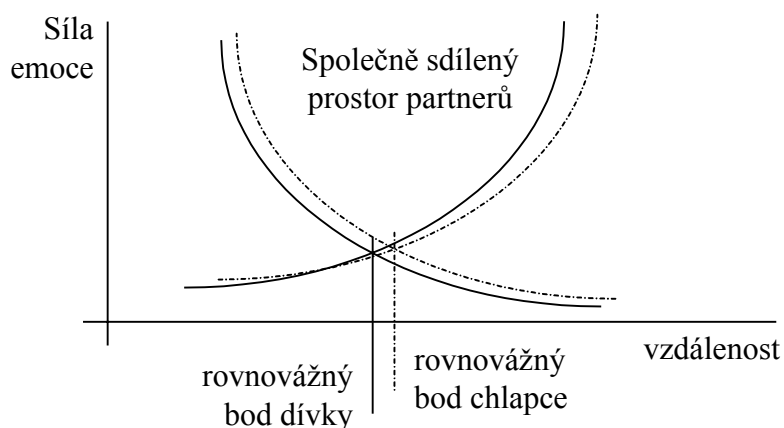
Čtyři skupiny sil udržující popsané dva homeostatické systémy jsou víceméně na sobě nezávislé. Tedy i preferenční křivky, které je popisují, budou vůči sobě pomalu pohybovat. Ukažme si příklad posunu křivky strachu na pouličním představení. Matka s dítětem pozorují vystoupení mima. Ten předvádí pantomimickou etudu a odvážné dítě se zvědavě přiblíží na vzdálenost řekněme dvou metrů. V tom mimu na dítě vybafe, a tím ho vystraší. Dítě uskočí a uteče za matkou. Mim pokračuje v předvádění, dítě se opět přibližuje, tentokrát se ale zastaví již ve vzdálenosti tří metrů. Toto posunutí rovnovážného bodu odráží posunutí křivky strachu. Všimněme si, že křivka strachu funguje podobně jako tlumič u automobilu – rychle a snadno se posune směrem doprava, ale jen pomalu, tlumeně se vrací na původní místo. Dítě bude dlouho setrvávat ve třímetrové vzdálenosti a jen velice zvolna, pokud vůbec, se bude k mimovi přibližovat na původní dvoumetrovou vzdálenost, ale každopádně bude více napjaté a více zaujaté mimem očekávajíc, že mim znovu vybafe. I zde můžeme vidět další charakteristiky ambivalentních interakcí – potřeba kontroly prostředí, sklon k opakování, větší přilnavost k ambivalentnímu objektu.

Během této krátké interakce došlo k procesu, který ukazuje následující schéma. Křivka strachu se posunula a současně s ní se posunul rovnovážný bod (bod křížení křivek) z dvou do tří metrů a narostla míra aktivace:

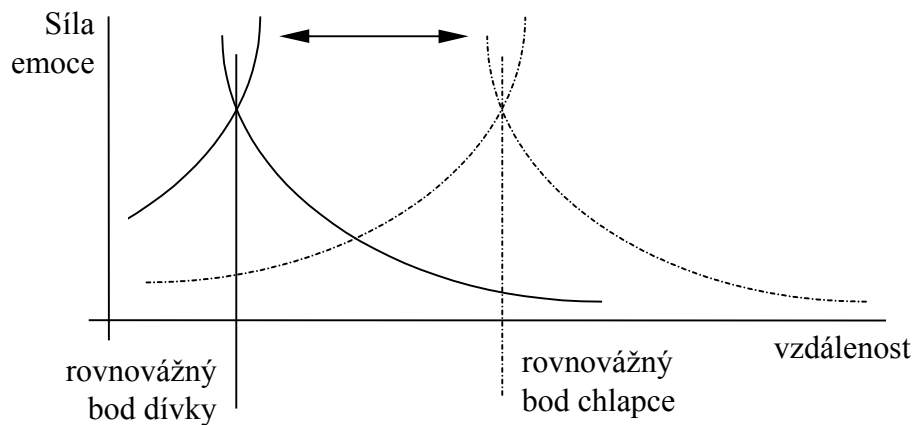

1.6. Partnerské interakce

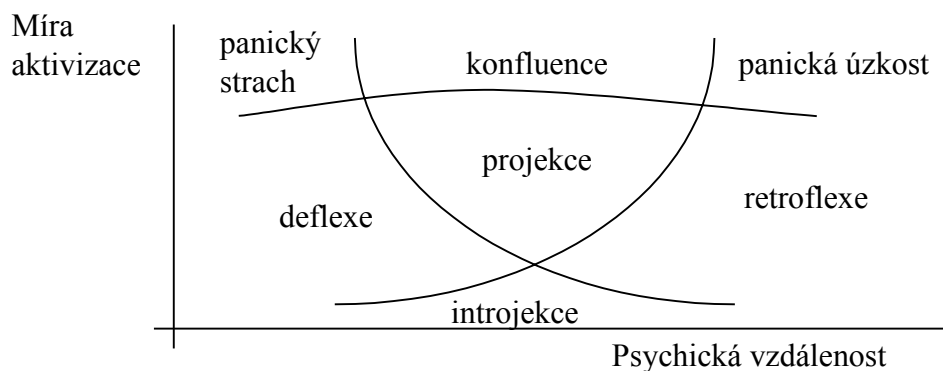
Ambivalentní charakter mají i všechny partnerské vztahy. Každý protějšek má pro nás rysy jak přitažlivé, tak odpuzivé. Pokud spolu interagují dva lidé, je důležité, aby se překrývaly jejich oblasti příjemného vzrušení. Ideální je ta poloha křivek partnerů, kdy se oblasti příjemného vzrušení téměř shodují.

Při posunutých křivkách se zvětšuje pravděpodobnost, že se oblasti příjemného vzrušení partnerů přestanou překrývat. Například pokud se u dívky z předchozího obrázku posune křivka apetence a u chlapce naopak křivka strachu, dostáváme následující nekompatibilní kombinaci křivek (šipka označuje panující napětí):

Je zřejmé, že v této situaci ohrožuje dívka chlapce svou blízkostí. On jí naopak připadá vzdálený, unikající. Dívka se stěžuje na to, že žijí vedle sebe a ne spolu ap. Toto je však jen jedna z mnoha kombinací, které mohou nastat. Díky třem křivkám totiž dostáváme sedm různých oblastí. Pokud je subjekt nucen dlouhodobě setrvávat v některé z takto definovaných oblastí, vyvine se v něm relativně stabilní způsob obrany vůči nepříjemným prožitkům, které vyvolává daná oblast. V každé oblasti je výhodnější jiný druh psychické obrany, a tak tyto oblasti získávají svou charakteristiku. Pro nedostatek lepších termínů bylo pět oblastí označeno podle pěti hlavních kanálů odporových interakcí používaných v gestalt terapii (Polster 1974), se kterými se tyto oblasti při určitém zjednodušení kryjí.

V praxi se setkáváme nejčastěji s párováním introjektora s konfluentem a pár deflektora s retroflektem, což zobrazoval i předposlední obrázek - Muž byl deflektor, protože žena ležela v jeho oblasti deflexe. Žena byla retrofletor, protože muž ležel v její oblasti retroflexe. Při takovém párování se objevuje párová rovnováha, která má podobu neustálého vzájemného tlaku a protitlaku. Zároveň můžeme pozorovat zrcadlově rozštěpenou rétoriku obou stran:

Deflektor	Retrofletor
Pocity agrese vůči partnerovi	Pocity něhy vůči partnerovi
Malá nebo žádná žárlivost	Žárlivost snad na vše kolem partnera
Pocit lhostejnosti či nezájmu o partnera	Pocitovaná a zažívaná láska k partnerovi
Pocit nesvobody a svázanosti vztahem či city partnera	Nedostatek opěťované lásky, pocity, že žijí vedle sebe a ne spolu ap.
Pocit, že kvůli vztahu o něco přichází, že kdyby byl svobodný, tak by měl tolik jiných lákavějších příležitostí.	Nezájem o okolní svět, jiné lidi a aktivity. Pocit, že bude schopen plného nasazení až poté, co bude přijat partnerem.
Nezájem o sex s partnerem, nechuť k milostné	Zvýšená atraktivita či přitažlivost protějšku,

Deflektor	Retroflektor
předehře, odpor vůči líbání ap.	pocit, že se ho nemůže nabažít ap.

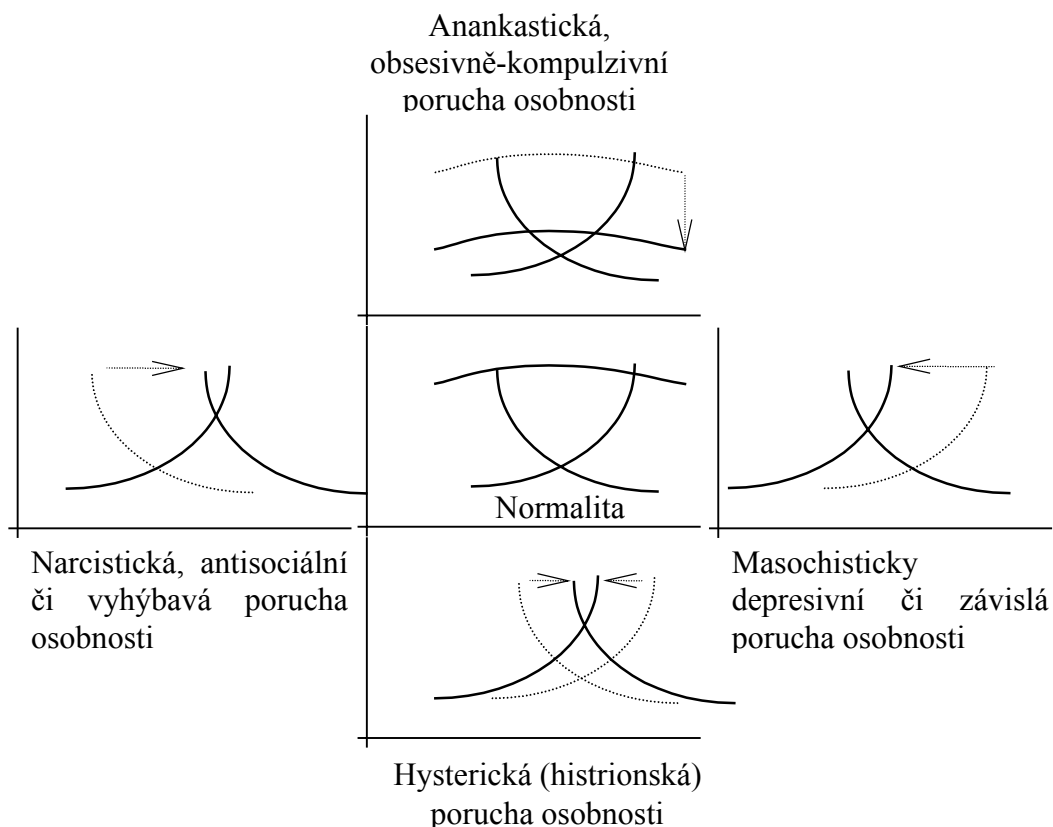
Čím více je jeden nebo oba partneři postiženi ambivalentním vývojem, tím více můžeme v prožívání páru vidět zrcadlově převrácené prožívání. Toto rozdělení rolí bývá vcelku trvalou charakteristikou páru, nicméně během krizových situací se může měnit či náhle přeskocit až do obrácené konstelace.

1.6.1. Poruchy osobnosti z pohledu preferenčních křivek

Na poruchy osobnosti se můžeme podívat z pohledu preferenčního chování a z hlediska vyhledávání určité míry aktivace. Můžeme vydělit čtyři základní typy podle pohotovosti k určitému chování:

- 1) *Pohotovost k útěku* (posun křivky averze) Tito jedinci při konfliktu s ambivalentním objektem mají sklon rozvázat vztah či jiným způsobem utéci z konfliktní situace. Jedná se například o narcistické, antisociální, vyhýbavé osobnosti ap.
- 2) *Pohotovost k přilnutí* (posun křivky apetence) Tito jedinci při konfliktu s ambivalentním objektem mají sklon k tomuto objektu více přilnout. Čím je objekt problémovější, tím více na něm visí. Jedná se například o masochistickou či závislou osobnost ap.
- 3) *Pohotovost ke vzrušení* (posun obou křivek apetence a averze při zachované křivce nesnesitelného – hypertrofie pocitů prázdna) Tito jedinci mají v konfliktech sklon se rychle rozčílit a vybuchnout, ale nemají výraznou potřebu ani úniku ani přilnutí. Jedná se typicky o histrionskou (hysterickou) osobnost.
- 4) *Pohotovost k inhibici* (pokles křivky nesnesitelného) Tito jedinci mají sklon v konfliktních situacích zpomalovat své reakce a myšlení bez výrazného sklonu k útěku či přilnutí. Například většina muzikantů má sklon z trémy zrychlovat hru, ale existují muzikanti, kteří při trémě zpomalují. Podobně většina lidí při obvinění se rovněž dostává do výrazného emocionální vzrušení, existují typy, které na proud výtek reagují mlčením, zablokováním a celkovým zpomalením psychických procesů.

Tyto čtyři varianty popisuje následující schéma:

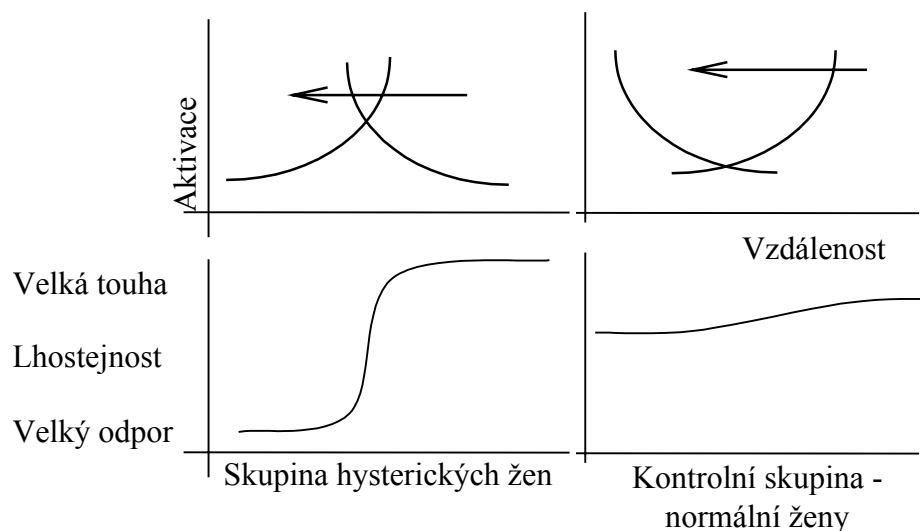
Různé druhy poruch osobnosti, které vznikají dlouhodobými posuny jednotlivých křivek

Legenda: Ve středu obrázku je zakreslen původní stav – předpokládaná normalita. Na okrajových obrázcích jsou zakresleny případy, kdy dojde k posunu jednotlivých křivek, vždy ve smyslu nakreslené šipky. Například pohotovost k útěku můžeme najít v různé míře jak u narcistické, tak u vyhýbavé a stejně tak i u antisociální poruchy osobnosti, neboť je pro ně typický relativně trvalý posun křivky strachu.

1.6.2. Propad potřeby

Předkládaná teorie předpokládá, že křivky se pomalu pohybují a tak se mění jejich poloha. Nicméně mnohem rychleji se pohybují subjekty v popředí těchto křivek a podle jejich aktuální polohy se mění i kvalita jejich prožívání.

Tento jev si můžeme ilustrovat na sexuálním chování hysterických žen, kde je ilustrativní rychlá změna v sexuální odezvě při přechodu muže z role milence do role partnera. „Zjišťuje se jistá deteriorizace sexuality u hysteriček v časové souvislosti s délkou manželství.“ (Topiař, Fládr 1983, str. 107) Ačkoliv hysterické ženy budí dojem, že mají větší sexuální potřebu, v déle trvajících partnerských vztazích bývají sexuálně neuspokojené.

Změna psychické vzdálenosti vyvolaná změnou sociální role a propadová křivka

Legenda: Šipka na horním grafu naznačuje relativně rychlý posun hysterické ženy přes křivky přiblížení a strachu při změně sociálních rolí: Z milenky se stává partnerka či manželka, a tím se poměrně rychle mění psychická vzdálenost k muži. Přejedem přes dvě křivky však dochází k prudké změně mezilidské percepce, která je znázorněna propadovou křivkou na dolním grafu: Velká touha po sblížení a sexu přerůstá ve velký odpor.

V době, kdy žena byla milenkou, měla aktivovanu křivku přiblížení, a tedy u ní převládaly pocity touhy, které se projevovaly zdánlivě velkou sexuální potřebou. Po změně sociálního statutu dojde k překročení křivky strachu a okamžitě se objevuje úzkost z přílišné blízkosti partnera, která ubíjí možnost sexuálního uspokojení, která se manifestuje podle okolností jako dyspareunie, snížení koitální frekvence a pokles výskytu orgasmu či obecně jako sexuální hypostezie ap. Subjektivně může žena vyjadřovat rozhořčení nad tím, že si „na její tělo dělá partner nárok, že nechce nikomu patřit“ ap. a rozvíjí se u ní fyzický odpor k partnerovi.

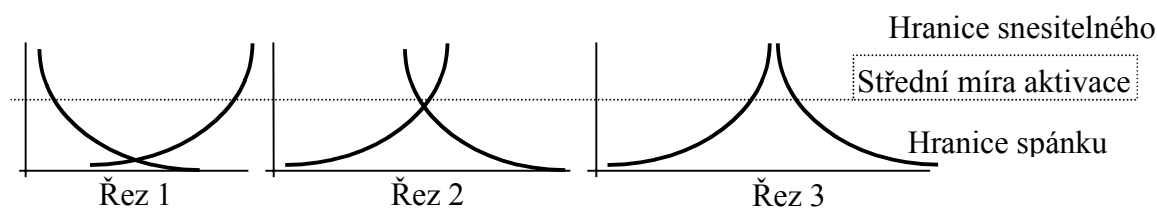
Topiaš, Fládr (1983) vysvětlují tuto změnu v sexuální reaktivitě víceméně shodně tím, že u hysterik se objevuje „pasivně úzkostné jednání, které se rozvíjí tehdy, stává-li se sexuální cíl dostupným“ a kdy se také jakoby náhle objevuje úzkost a strach ze sexuálního spojení. „Hysteričky, jakoby se bály hlubší intimity v partnerské interakci.“ (Viz aktivace křivky strachu.) Existují sice hysterické ženy, které mají uspokojivý sexuální život, nicméně závislost mezi délkou partnerského soužití a zhoršením kvality sexuálního života je pozorovatelná u většiny z nich.

Propadová křivka je odpovědná za prudké změny v hodnocení objektů. Je pozoruhodná i rychlost, s jakou se může překlopit hodnocení objektu na ose lákavý - odpudivý, může totiž jít o sekundy.

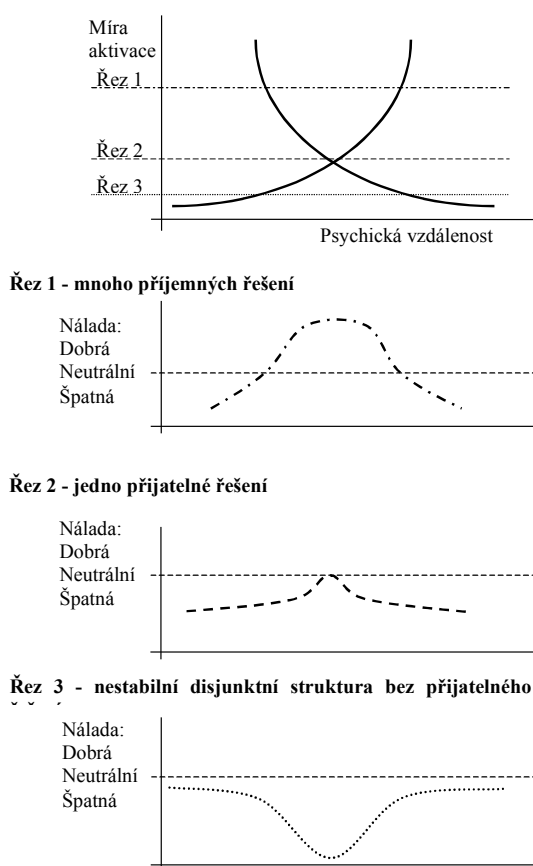
1.6.3. Disjunktní struktura „bud' a nebo“

Disjunktní struktura je určité uspořádání křivek, které v praxi znamená narušené či dokonce rozbité fungování homeostatických systémů. Klinicky se to projevuje jako sklon ke krajním řešením či extremismu, který budeme označovat za disjunktní strukturu „bud' a nebo“ nebo podle okolností za dichotomní myšlení (viz například Praško, Ondráčková, Šípek 1997, str. 75). Disjunktní strukturu psychoanalýza označuje za rozštěp (splitting) a považuje ji za jednu z nejprimitivnějších forem psychických obran. Jelikož máme dva homeostatické systémy může mít i dvě disjunktní struktury. V této ukázce však bude řeč jen o jedné, totiž té, která vzniká u psychické vzdálenosti.

Míra aktivace člověka se přes den mění a kolísá kolem nějaké střední či průměrné hodnoty. Při vzájemném pohybu křivek dochází k tomu, že střední míra denní aktivace protíná zkřížené křivky v různé výši, viz následující obrázek.

Tři různé řezy představují tři různé typy či skupiny lidí. Těmto třem skupinám odpovídá různé prožívání v závislosti na vzdálenosti, které zachycuje následující obrázek. Disjunktní struktura je zachycena na třetím řezu.

Obrázek 3 – Tři řezy křivkami přiblížení a úniku

Legenda: Tři kvalitativně pojaté řezy vyházejí z úvahy, kolik potřeb je v dané vzdálenosti uspokojeno, popř. neuspokojeno. Na první pohled vidíme, že prožívání výše definovaných tří skupin lidí se výrazně liší.

Jedinec z řezu 1 má vpravo i vlevo frustrovanou jednu potřebu, ale uprostřed má uspokojené obě potřeby. Je pochopitelné, že bude mít sklon dlít především v tomto prostoru. Tento jedinec je velmi flexibilní, tolerantní vůči změnám vzdálenosti objektu a je motivovaný anticipovaným úspěchem.

Jedinec z řezu 2, který prochází rovnovážným bodem, má jen jednu vzdálenost od ambivalentního objektu, ve které se cítí dobře. Tuto vzdálenost je velmi těžké jak najít, tak udržet. Tento jedinec je sice stále ještě motivován úspěchem, ale může si dovolit být jen minimálně tolerantní a flexibilní. Je jen logickým důsledkem, že bude vykazovat velké sklony k manipulaci, aby udržel objekt co možná nejbliže k rovnovážnému bodu. Vyplácet se mu může buď manipulace přizpůsobující vzdálenost, nebo manipulace zvyšující vzrušení či obecně

míru aktivace, tak aby se přiblížil řezu 1. Manipulace mírou aktivace však může být neuskutečnitelná díky hranici nesnesitelného.

V nejhorší situaci je jedinec na řezu 3. Jeho střední míra denní aktivace prochází jen oblastmi nepříjemného prožívání, frustrována je buď jedna nebo obě potřeby s tím, že pesimum leží pod bodem rovnováhy. Tento jedinec nemá žádné přijatelné řešení své situace. Jeho subjektivní prožívání je paradoxně tím přijatelnější, čím více se vzdaluje od bodu rovnováhy směrem, ke kterémukoliv extrému. Sklon ke krajnostem však vede ke konfliktům s realitou a není trvale udržitelným stavem. Neudržitelnost jednoho extrému jedinec řeší přeskokem do druhé krajnosti. Z obrázku je zřetelné, že jedinec není motivován úspěchem, ale více nebo méně marnými pokusy vyhnout se neúspěchu.

Zdroj vzájemného nepochopení

Pro jedince z řezu 3 je typická rétorika vyplývající z interpersonální percepce lidí z řezu 1 a 2. Tam, kde se lidé z řezu 1 a 2 cítí nejlépe, se jedinec z řezu 3 cítí nejhůře, proto je též nechápe a velice často jimi opovrhuje, označuje je za konzumní, povrchní, šedý průměr, nudí se při jejich hovorech „o ničem“, obrací oči v sloup při jejich vtipech. Je nutno poznamenat, že tyto výroky nejsou primárně výpovědí o socio-kulturní úrovni či inteligenci kritizovaných lidí, ale především o psychických stavech těchto dvou kategorií lidí. Je pochopitelné, že lidem kafkovského prožívání s překompenzovaným sebevědomím nic neříká svět spokojených lidí, kteří bezstarostně dovádějí, žení se a vdávají, plodí děti ap.

Analogický jev však vidíme i z druhého břehu. Lidé z řezu 1 podle přísloví „sytý hladovému nevěří“ nejsou s to pochopit psychiku řezu 3 a vnucují těmto lidem „svá“ řešení, totiž to, co kdysi pomohlo jim z nepříjemných okamžiků: „Potřebuješ ženskou!“ – manipulace psychickou vzdáleností, „Nemáš co dělat, potřebuješ pořádně zaměstnat!“ – manipulace mírou aktivace. Nicméně nevědí, že situace je mnohem složitější, že tyto dobře míněné rady směřují lidi z řezu 3 do prožitkového pesima.

Třetí řez představuje prožitkově nestabilní strukturu, kdy neexistuje žádný bod či oblast, kam by přirozeně konvergovalo prožívání jedince. V prožívání jedince tedy neexistuje nic, co by se dalo označit za něco jako prožitková homeostáza či rovnováha. Rovnováha či přeneseně homeostáza se navozuje jen z konfliktů s okolím či realitou v době, kdy se jedinec odvaluje po křivce směrem k některému z extrémů. Když jsou konflikty či frustrace již nesnesitelné, jedinec nejprve začne snít o druhém extrému a posléze dojde i k přeskoku negativního valu a jedinec se začne ubírat do druhého extrému a kolotoč se opakuje.

V psychice člověka formovaného interakcemi s ambivalentními objekty tvoří věci, lidé a hodnoty přirozené spektrum, ale jedná se vždy o dvě krajnosti, mezi kterými leží propast negativního valu. Věci pak skokem přechází z jedné do druhé a naopak. Krajnosti mají totiž v psychice k sobě blíž než k pomyslnému zdravému středu. Subjekt pak dělí:

- lidi A) na silné, neskonale dokonalé, neodolatelně lákavé a přitažlivé, a současně nedosažitelné. B) slabé, nežádoucí, šedé, lhostejné, otravující, kteří po nás stále něco chtějí.
- partnery (děti) A) na krásné nedosažitelné, ty co vidí v magazínech, na ulici, jednoduše těch, co si ho/jí nikdy nevšimnou (co nikdy nebude mít), a B) na tu hrůzu, co má doma. (Přesně podle vtipu: "Otázka: Proč je na ulicích tolik krásných žen? Odpověď: Protože ty šeredy jsme si natahali domů." Bohužel pro tyto lidi to není vtip, ale žitá realita.)

Takový život plný extrémů je však neuspokojivý a jedinec si může pokusně najít nějakou polohu, ve které se sice také cítí nepříjemně, ale není to tak nesnesitelné, jako neustálé přeskakování z extrémů do extrémů. Tyto pokusy zastavit vlastní rozkolísanost, následnou rigiditu a obecně neschopnost změny jsou popsány u žadatelů o NRP v praktické části, viz níže.

Dalo by se nadneseně říci, že těmto jedincům chybí („šestý“) smysl pro to, co jim dělá dobře a co jim škodí. Rozbitý a nefunkční homeostatický systém vede k neschopnosti učit se z negativních zkušeností, což je mimo jiné jev typický pro poruchy osobnosti a konec konců pro jakoukoliv deprivaci: "Hebb (1955) popisuje následky rané deprivace u psů, které byly velmi výrazné a přetrvávaly ještě po radě měsíců v dospělosti: Psi byli "stupidní", neschopni se učit (zejména z bolestivých zkušeností), podivínští a hyperaktivní, emočně nezralí. V monotónním prostředí své klece byli po celé dny aktivní a plní zájmu, "jakoby ani neměli mozek, aby se nudili". Čím těžší byla restrikce podnětů, tím větší je explorační aktivita postižených zvířat – znovu a znovu strkali čenich do hořící zápalky, nenaučili se vyhýbat kovovému kartáči elektricky nabitému a spíše začali v takové situaci neorganizovaně běhat kolem dokola. (Podobně našla J. Kestenbergová neschopnost učit se z nezdarů u psychopatických deprivovaných dětí.)" (Langmeier, Matějček 1963, str. 130) Analogický jev, ale v mírné podobě nacházíme jako projev únavy či opilosti, kde posun do vyšší emocionální hladiny se projevuje spíše chaotickou destruktivností než zkvalitněním výkonu.

- - -

Výsledky pozorování Langmeiera a Matějčka (1963, str. 174) klinickými obrazy ilustrují výše popsanou teorii – rozpad jak horizontálního, tak vertikálního systému: "Následky zvýšené síly neuspokojované potřeby jsou pak různé podle individuálních okolností. ... [Některé deprivované] děti se chytají každého, kde jde kolem, vtírají se do pozornosti a přízně dospělých, lpí na každém, kdo je pohladí, mají neukojitelnou potřebu mazlit se atd. Takováto regrese však může jít ještě dále a projeví se nediferencovanou hyperaktivitou celkovou, a to zvláště tam, kde jde o deprivaci těžkou a všestrannou. Mnohokrát byly popsány těžce deprivované děti jako krajně neklidné, nestálé, v ustavičném neřízeném pohybu, jako "animální bytosti" nepopsatelně dráždivé, neklidné, ječící (děti z koncentračních táborů), jako "divoké a nezkrotné bytosti" (Helena Kellerová), které se jen těžko podrobovaly vedení dospělých (děti po extrémní izolaci) ap. Ono zvýšené napětí může však najít odpovídající výraz i v náhradním (substitutivním) chování, tj. přemístěním aktivity do oblasti jiné tendence, jak je například agresivita nebo sexuální tendence. Jistý počet deprivovaných dětí je nápadný právě svou útočností, vzpurností a zlomyslností (Goldfarb, Francoisová), popřípadě destruktivním chováním. Některé děti vykazují zvýšené sexuální tendence, předčasné probuzenou sexuální aktivitu (pozoroval Goldfarb u ústavních dětí, Hebb (1955) u izolovaných štěňat).

Klinická zkušenost však nasvědčuje tomu, že za jistých podmínek – které dosud dobře neznáme – může dlouhodobá deprivace vyvolat naopak snížení intenzity potřeby. Představujeme si, že dítě, které žádným přímým ani náhradním způsobem nemůže dosáhnout ukojení – buď pro nízký věk, pro své konstituční vlastnosti, nebo pro dalekosáhlost a trvalost deprivace – najde přizpůsobení na jisté nižší funkční úrovni, obdobě jako ustavuje podvyživené dítě výměnu látkovou na nižší hladině. Krajní případ takové psychické dystrofizace můžeme vidět v rozvinutých obrazech Spitzova hospitalismu: Děti ležely zcela pasivně ve svých postýlkách, s prázdňým, strnulým výrazem a bez hnutí celé hodiny – jako katatonici. Podobně pozorovala L. Fischerová skupinu pasivních 6měsíčních kojenců, kteří nejevili žádnou sociální odezvu a nalézali uspokojení jen v dumání prstů. Také experimentální práce ukazují na možnost tohoto typu reakce zatímco za jistých podmínek jeví pokusné

osoby nepřekonatelný "hlad po podnětech", doprovázený vnitřním napětím a živou obrazivostí, projevovalo se za jiných podmínek (resp. u jiných osob) spíše snížení snahy vnímat a řešit úkoly, "ztráta potřeby myslet" (Levy) a zvláštní apatická, nevšímavá spokojenost. Klinické odlišení dětí projevujících se takovýmto útlumem" aktivity od dětí hyperaktivních bylo konstatováno mnohými pracovníky (např. Roudinescová, Fischerová, Damborská, Nováková aj.)"

1.7. Manipulativní tendence

Při každém obranném pohybu křivek směrem k sobě dochází k tomu, že se zužuje oblast příjemného vzrušení. V této úzké oblasti je těžké se udržet, protože předpokládá souhru dvou systémů: Objekty musí nejen musí být v patřičné psychické vzdálenosti, ale musí být i náležitě stimulující. Obou podmínek se těžko dosáhne jen náhodou či spontánním chováním druhých lidí. Proto nepřekvapí, že takto postižení lidé se snaží *vmanipulovat* druhé do této své úzké oblasti příjemného vzrušení.

Slovo manipulace nezapře svůj vzdálený původ od slova manus – ruka a naznačuje, že dotyční degradují okolní osoby na předměty, které je možno přesouvat a umisťovat na požadované místo stejně jako neživé objekty. Již tento fakt svědčí o patologičnosti a destruktivnosti manipulujících tendencí. Na manipulaci se může rovněž podívat jako na potřebu ovládat prostředí, která zakrněla ve své dětské podobě a přetrvala do dospělosti.

Za manipulativní označíme každé chování, kdy subjekt pomocí různých metod usiluje získat u druhého člověka to, o čem právem či mylně předpokládá, že by mu objekt vědomě nebo dobrovolně neposkytl. Je to tedy každý pokus obejít specificky lidské kvality: vědomí a svobodnou vůli. Již z této definice můžeme rozdělit manipulace na dva základní typy:

- 1) *přímé či nátlakové* (omezující dobrovolnost jednání druhého), kdy se dotyčný snaží vnutit druhým svou vůli silou či nátlakem.) Tento typ je typický spíše pro extrapunitivní jedince či ty, kteří mohou jednat z pozice moci.
- 2) *nepřímé či taktizující* (obcházející vědomí druhého), kdy dotyčný vymýšlí metody a úskoky, jak pokoutně vymámit z druhých to, co on chce. Tento typ je typický spíše pro intropunitivní jedince či ty, kteří v dané situaci nemohou dosáhnout uspokojení svých potřeb přímo.

Manipulace je především vnitřní postoj člověka, který zachází s lidmi, ať vědomě, nebo nevědomě, jako s neživými předměty. Pokud tento vnitřní postoj chybí, nejedná se o manipulaci. V literatuře se v souvislosti s poruchami osobnosti často používá i sousloví utilitární či instrumentální postoj k lidem, který označuje stejný jev (Netík, Netíková, Hájek 1997, str. 63). V obecném povědomí se předpokládá, že manipulace bývá úmyslný záměr někoho ovládnout, to je bohužel jen špička ledovce všech manipulací. Naprostá většina manipulací je nevědomých, je to styl života, způsob zacházení s druhými lidmi jako s věcmi.

Na manipulaci můžeme opět pohlížet jako na nezdravě přehnanou snahu ovládat prostředí. Proto můžeme rozdělit manipulace na další dvě velké kategorie:

- a) Manipulace lidmi
- b) Manipulace vlastními prožitky

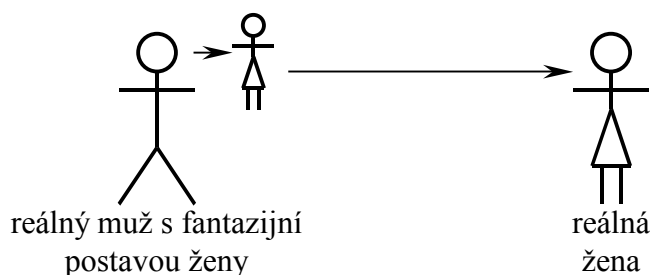
Sklony manipulovat vlastními prožitky je de facto jen rozšíření sklonů manipulace z druhých lidí na sebe sama. V podstatě to znamená odmítání určitých pocitů či prožívání a křečovitá snaha silou vůle si navodit prožitky jiné. Například lidé se snaží sama sebe vmanipulovat do pocitů, jak by se měli cítit, když jim někdo umřel, jak se mají cítit jako manželé, jak se mají cítit po prvním sv. přijímání atd.

1.8. Fantazijní postavy

Všechny předchozí úvahy se pohybovaly převážně na deskriptivní úrovni. Například preferenční křivky definují objevení se preferenčního chování či prožívání, ale již nic neříkají, proč se toto chování či prožívání objevuje. Nevysvětlují hlubší mechanismy, pouze je předpokládají. Proto v další části své disertační práce jsem zaměřil svou pozornost na tyto hlubší zdroje ambivalentního postižení. Nikoho nepřekvapí, že jimi je mentální reprezentace ambivalentního objektu v mysli člověka. S rostoucím ambivalentním postižením se objevují i výraznější a zřetelnější deformace mentálních reprezentací druhých lidí. Tyto reprezentace v mysli člověka vystupují jakoby oživené, jakoby měly svou vlastní vůli a osobnost. Takto „oživlé“ mentální reprezentace označuji ve své práci za fantazijní postavy. Objevují se fantazijní interakce s různými introjekty, které mohou mít podobu samomluvy, projekce, chybné anticipace ap.

Chování těchto fantazijních postav se řídí jinými zákonitostmi než je chování reálných lidí, nicméně díky procesu externalizace nejsou lidé schopni diskriminovat mezi chováním fantazijní postavy a chováním reálného člověka, jehož fantazijní postava zastupuje – reprezentuje v mysli. Proces externalizace má za následek, že lidé ztotožňují a nerozlišují mentální reprezentaci druhého člověka od jejího reálného vzoru či protějšku.

Jedním z důsledků této externalizace je jakási bezprizornost fantazijních postav, která je odlišuje od reálných osob a od jiných mentálních obsahů. Představme si nevěrného muže, který do manželky projikuje vlastní sklony k nevěře, a je následně extrémně žárlivý, pak existují v této interakci jakoby tři osoby: reálná žena, reálný muž a fantazijní žena, co by mentální reprezentace ženy v mužově mysli.

Obrázek 4 – Muž a žena v interakci s bezprizorní fantazijní postavou

Legenda: Muž vnímá reálnou ženu prismatem fantazijní postavy, která má však vlastnosti odvozené od jeho sklonů k nevěře. K této fantazijní postavě se nikdo nechce znát.

Fantazijní postava je v páru jablkem sváru, protože se k ní nikdo nezná, a oba ji připisují vždy tomu druhému. Reálná žena po pravdě říká, že ona není nevěrná, ani k tomu nemá sklony. Nicméně ani muž se k fantazijní postavě nezná, protože je přesvědčen, že reálná žena skutečně nevěrná je. Fantazijní postava, tj. jakási nevěrná, mravně pokleslá žena s mnoha nehezkými vlastnostmi, se tedy nachází v jakési zemi Nikoho. Zároveň má však vztah jak k reálnému muži, tak k ženě, ale ke každému z nich jiný. Z muže má jeho vytěsňené vlastnosti, včetně sklonů k nevěře, a od reálné ženy získala mnoho jiných vlastností, která dotyčná skutečně má, jako například podobu.

Když domyslíme tuto skutečnost do důsledku zjistíme, že každý člověk žije ne v jednom, ale hned ve třech světech. Jeden svět je ten vnitřní, to co on sám považuje za sebe a své vlastnosti. Druhý svět je to, co se označuje za okolí, druhé lidi, objektivní realitu ap. Třetí svět pak představují mentální reprezentace ať v podobě fantazijních postav lidí, zvířat či antropomorfně oživilých předmětů. O tomto světě nemají lidé jasnou představu, protože subjekt je zahrnuje okolí, tedy do objektivního světa, ale z pohledu okolních lidí je patrné, že jsou to

mentální reprezentace dotyčného člověka, tedy je připisuje jemu. Tato "třetí říše" je pak velmi často zdrojem problémů a nedorozumění.

Vzhledem k nedostatku místa uvádím další zákonitosti fantazijních postav pouze v odrážkách, které jsou de facto nadpisy z mé disertační práce, jež se týkají fantazijních postav v mé práci:

- Aktivizace fantazijních postav
- Proxemické atributy fantazijních postav
- Iluze ztotožnění s reálnými protějšky (externalizace)
- Personifikace fantazijních postav v podobě somatizace
- Fantazijní postavy využívají paměť, schopnosti i sklony subjektu
- Vliv fantazijních postav na vznik paranoidního myšlení
- Fantazijní postava nemůže fyzicky ublížit
- Fantazijní postava nemůže uniknout z představy subjektu
- Více fantazijních protějšků reálných lidí
- Schématické a předprogramované chování fantazijních postav
- Zákonitost naschválu
- Fantazijní postavy nepatří nikomu
- Spontánní samomluva a její zákonitosti
- Velká a malá fantazijní postava
- Příklad spontánní samomluvy a panujících tabu
- Tvrdé fantazijní postavy coby zrcadlo vlastního nitra
- Vliv projekce sebenávisti na krátké trvání příjemných prožitků
- Spontánní samomluva coby příprava reálných interakcí

Na závěr práce následuje několik terapeutických postřehů, které navazují a obsahově souvisí s předchozími teoretickými úvahami.

2. Praktická část

Praktická část je zaměřena na několik drobnějších výzkumů. Většina z nich pochází z mé diagnostické praxe v náhradní rodinné péči (NRP), proto vlastnímu výzkumu předchází kratší uvedení do specifiky diagnostické práce v této oblasti, jako jsou například otázky nepřímé diagnostiky ap.

Vlastní teorie reakce na ambivalentní objekt se týkají otázky následků dlouhodobé neplodnosti, protože nedosažitelné dítě získává ambivalentní charakter a vyvolává obranné reakce.

Další oddíl je analýza dotazníku na sexualitu, partnerství a žárlivost, který jsme vyhodnocovali spolu s Dr. Voráčkem z vídeňské kliniky a s Mgr. Hoskocovou.

Následuje analýza dotazníku na manipulace, který jsme vytvořili spolu s E. Reitmayerovou, a několik dalších analýz.

2.1. Následky dlouhodobé neplodnosti

Nedosažitelné dítě představuje pro neplodné žadatele o NRP ambivalentní objekt, který je však svou povahou jaksi hybridní. Skládá se totiž z idealizované mentální reprezentace vytouženého dítěte, které má výrazný apetentní charakter, na druhé je však rovněž nepoznané, ale reálné dítě z dětského či kojeneckého

ústavu, které je naopak zatížené převážně obavami a averzí. Takto vzniká paradoxně pnutí mezi velkou touhou a velkou averzí, čímž se vlastně naplňuje definice ambivalentního objektu. Je tedy možno očekávat zvýšenou rigiditu a sníženou toleranci, což se potvrdilo statistickým zpracováním dotazníku pro osvojitele a pěstouny, který se běžně používá ke zjišťování preferencí žadatelů o náhradní rodinnou péči (NRP).

Potvrdily se předpokládané rozdíly ve třech dimenzích NRP ze čtyř základních (věk, rasa, postižení, druh NRP). Zřetelně se statisticky liší plodní žadatelé od neplodných ve druhu NRP, požadovaném věku dítěte a jeho rase či vzhledu. Statisticky nevýznamný je rozdíl ve všech ostatních otázkách včetně otázek týkajících se postižení či pohlaví dítěte. Jinými slovy neplodní žadatelé opravdu vykazují menší toleranci a větší rigiditu v požadovaných vlastnostech dítěte. Následující tabulka ukazuje statisticky významné rozdíly mezi žadateli.

Otázka	Neplodní žadatelé na rozdíl od plodných preferují:
O jaký druh náhradní rodinné péče (NRP) máte zájem?	osvojení vůči jiným druhům NRP
Jaké rasy by mělo být vaše dítě?	bílé děti vůči jiným
Akceptujete dítě míšenecké (tj. podle vaší předchozí volby např. polorómské, poloasijské či jiné rasy)?	čistou rasu vůči míšencům
Odmítám(e) děti mladší než: Nějraději bych(om) přijali dítě ve věku: Odmítám(e) děti starší než: Pokud přijmete sourozence, jaký by mohl být maximální věk nejstaršího z nich?	co možná nejnížší věk dětí
Chtěli byste přijmout dítě do náhradní rodinné péče (NRP), i když byste měli už vlastní děti?	vlastní dítě. NRP je pro ně z nouze ctnost. Dítě v NRP má tedy částečně charakter nechtěného dítěte.
Chcete tajit před okolím, že máte dítě v NRP?	utajení NRP před okolím. Zajímavé je že tento rozdíl nebyl patrný při otázce: „Chcete dítěti zatajit jeho původ či fakt, že je nejste jeho biologičtí rodiče?“ Jedná se tedy opravdu o stud před okolím za NRP.

2.2. Dotazník na žárlivost

Dotazník na sexualitu, partnerství a žárlivost se skládá ze tří částí. První část představuje sociodemografická data a spolu s druhou částí - 15 otázek - je překladem dotazníku, která je součástí mezinárodní srovnávací studie kultur, jež v současné době probíhá v řadě zemích z celého světa. Tuto studii vede Dr. Martin Voráček z Universitní kliniky pro psychoterapie z Vídně, který mě spolu s Mgr. Simonou Hoskovcovou požádal o překlad tohoto dotazníku do češtiny s ověřením pomocí kontrolního překladu zpět do němčiny, který Dr. Voráček autorizoval. Tyto otázky vychází z evoluční psychologie a zabývají se rozdíly v žárlivosti u mužů a žen, coby evolučnímu přizpůsobení se požadavkům otcovství a mateřství.

Třetí částí dotazníku bylo dodatečných 16 otázek, které byly připojeny ke konci dotazníku, aby neovlivňovaly vyplnění předchozích otázek. Tyto otázky však sledují žárlivost a partnerství z poněkud jiné perspektivy, než jakou má evoluční psychologie. Otázkou není, jak se liší ve svém evolučním přizpůsobení muži a ženy, ale spíše otázka, jak konkrétní konstelace v daném páru ovlivňuje pocíťovanou žárlivost u členů páru a další související jevy. Odhlíží se tedy do značné míry od rozdílů pohlaví, i když se tyto respektují.

Pro ukázkou vybírám několik otázek, které svými výsledky ilustrují vztahy mezi deflektorem a retroflektorem z oddílu 1.6. Mimo jiné je z rozboru patrné, že vztahy mezi partnery definuje i jev označovaný jako distribuce viny. Deflektor je zpravidla nositel viny, protože retroflektor využívá výtek k tomu, aby snížil psychickou vzdálenost mezi partnery.

Kdo ve vašem páru má větší sklon žárlit na toho druhého? (rozhodně já ... rozhodně partner(ka))

Otázka 16 - kdo ve vašem páru více žárlí - koreluje významně a kladně s otázkami 25 (kdo víc miluje) a 31 (míra žárlivosti). Podle teorie reakce na ambivalentní objekt je žárlivost typická pro retroflekty, kteří mají i pocit, že milují více než jejich protějšky. Zmíněné korelace tyto hypotézy potvrzují.

Kdo ve vašem páru má větší potřebu sexuálního styku? (rozhodně já ... rozhodně partner(ka))

Otázka 17 - kdo má větší potřebu sexuálního styku - koreluje kladně s otázkami 22 (sklon jít do extrémů), 23 (kdo ustupuje), 25 (kdo víc miluje) a negativně s otázkou 20 (sklon k hádkám). Větší potřeba sexuálního styku by podle teorie reakce na ambivalentní objekt být charakteristická pro retroflekty (metoda přiblížení), popřípadě pro introjekty (autostimulační metoda ke zvýšení aktivace). Tento předpoklad potvrzuje korelace s potřebou jít do extrému (otázka 22), dále korelace s pocitem lásky vůči druhému (otázka 25). Korelace sexuální touhy se sklonem ustoupit ve sporech a vyhýbat se hádkám (otázky 20 a 23) nasvědčují, že spory a hádky jsou vnímány jako něco, co zvyšuje psychickou vzdálenost mezi partnery a vylučuje sexuální souznění. Je tedy pravděpodobné, že pouze deflektori využívají hádky jako autostimulaci, ale retroflektori se jim vyhýbají a ke zvýšení míry aktivace využívají spíše sexuální vzrušení.

Kdo ve vašem páru má větší sklon druhému něco vyčítat či ho o něčem poučovat? (rozhodně já ... rozhodně partner(ka))

Otázka 18 - kdo má sklon druhému něco vyčítat či poučovat jej - koreluje kladně s otázkami 20 (hádky) a 31 (míra žárlivosti) a negativně s 19 (sklon se stahovat a být sám) a 23 (kdo ustupuje). Podle teorie reakce na ambivalentní objekt je považován sklon k vyčítání a obviňování druhého považován za ukazatel distribuce viny v daném páru a může mít jakýkoliv účel podle úmyslu manipulujícího. Nicméně zajímavější je jeho nezamýšlený důsledek spočívající v tom, že protějšek (nositel viny) se zpravidla vždy stahuje z daného páru a tedy se stává deflektorem. Toto stahování nositele viny a jeho deflektorské chování potvrzuje silná korelace s otázkou 19.

Manipulující (vyčítající) se sice na jedné straně jeví v páru jako ten dobrý (distributor viny), ale zpravidla vždy bývá retroflektoř a má pocit, že mu druhý uniká. Měl by tedy mít větší pocity žárlivosti. Tuto hypotézu potvrzuje silná korelace s otázkou 31. Dále sklony k vyčítání a poučování korelují a jdou tedy ruku v ruce s potřebou se pohádat, tj. s autostimulační funkcí hádek (otázka 20) a s faktem, že druhý v páru zpravidla ustoupí (otázka 23).

19. Kdo ve vašem páru má větší sklon se stahovat a být sám? (rozhodně já ... rozhodně partner(ka))

Otázka 19 - kdo má sklon se stahovat a být sám - koreluje kladně s otázkou 21 (odpor ke společným akcím) a záporně s otázkami 18 (výčitky a poučování) a 25 (kdo víc miluje). Stahování a potřeba být sám je téměř ex definitione znakem deflektora, tj. toho, kdo má aktivovanou křivku averze či úniku. Nepřekvapí tedy odmítání společných akcí (otázka 21) a absence pocitů lásky. Deflektorské chování je často vyvoláno manipulativními výčitkami protějšku, jak už bylo řečeno u otázky 18.

2.3. Dotazník na manipulace

Dotazník na manipulace měl pokrývat základní projevy manipulativního chování. Kromě dalších analýz byla provedena i analýza reliability, která vybrala z původních 33 otázek 22, které mají velkou reliabilitu. Vypočítané skóre vysoce koreluje s neuroticitou a lži skórem Eysenckova dotazníku EOD. Naproti tomu korelace s extravertizací je naprosto minimální:

	<i>Extraverze</i>	<i>Neuroticita</i>	<i>Lži skóre</i>
<i>Hrubé skóre manipulativního dotazníku:</i>	,037	-,697**	,344**

Tyto výsledky jsou o to zajímavější, že vybrané otázky se svým charakterem výrazně odlišují od otázek použitých v Eysenckově dotazníku:

#	Otázka
02	Míváte pocit, že svět je plný šedých, nezajímavých či nudných lidí, kteří jsou vám lhostejní?
04	Míváte pocit, že máte svého partnera(ku) nejraději, když je daleko?
05	Stává se vám, že člověk, který vás mimořádně silně přitahoval, vám po nějakém čase připadá naprosto zbytečný a nezajímavý?
07	Máte sklon opustit nějakou činnost, pokud nemůžete být tak dokonalí, jak jste si představovali, nebo alespoň lepší než ostatní?
11	Když uděláte chybu, děláte zpravidla, jako by se nic nestalo?
12	Bývá váš pocit zklamání neúměrně větší, než je vlastní skutečná ztráta, když vám nevyjde to, co jste si předsevzali?
14	Jednáte podle pravidla: Buď vše, nebo nic?
15	Máte pocit, že se často v lidech zklamete?
16	Míváte pocit, že žijete jakoby dva životy? Jeden hezký navenek před lidmi a druhý smutnější a temnější v sobě, ve skrytu.
18	Myslíte si, že máte nízké sebevědomí?
19	Vadí vám, že ve vašem životě je příliš mnoho rutinních, nesmyslných, dennodenních činností, které vám připadají téměř zbytečné?
20	Míváte pocit, že váš život je jen takové provizorium, že ho jen jakoby záplatujete?
21	Máte sklon si vyčítat promarněné příležitosti, například uvažováním, co by bylo, kdybyste v určité situaci zareagoval(a) jinak?
22	Vadí vám kompromisy?
24	Skáče váš vztah k lidem z extrému do extrému, spíše než by se vyvíjel v mírných vlnách?
25	Míváte pocit, že druzí lidé mají na partnery resp. na děti větší štěstí? Že se jim zpravidla lépe vyvedou než vám?
26	Míváte pocit, že se vám nedostává mimořádně silných zážitků, které by vás cele pohltily?
27	Myslíte na to, co všechno byste mohl(a) mít, kdyby se váš život vyvíjel jinak?
28	Máte pocit, že lidé kolem vás jsou nevděční?
29	Myslíte si, že většina lidí myslí jen na sebe a na druhé se vykašle, i když potřebují pomoc?
31	Liší se znatelně vaše chování vůči lidem doma a ve společnosti?
32	Ztrácí pro vás lidé atraktivitu v okamžiku, když začnou být vůči vám vstřícnější po určité době odmítání?

2.4. Závěr

Teorie reakce na ambivalentní objekt má za cíl popsat hlouběji ležící mechanismy, které determinují převážně mezilidské chování a prožívání. Nejedná se tedy o žádnou nosologickou jednotku ve vlastním slova smyslu. Celá práce je koncipována jako teoreticko-výzkumná s těžištěm v sociální psychologii a přesahem do dalších oblastí (klinická, obecná psychologie ap.)

3. Literatura

- Akvinský Tomáš: Summa theologická. Krystal, Olomouc, 1937, nebo anglicky na <http://www.newadvent.org/summa/>
- Alexander Franz, Benedek Therese: Psychosomatic medicine, Its Principles and Applications, W. W. Norton & Company, New York, 1987 v slovenském samizdatovém výtahu Psychosomatická medicína, jej princípy a aplikácie, pro studijní účely přeložil PhDr. Anton Polák, 1992, str. 121
- Andersen Susan M.: Reznik Igna, Manzella M. Lenora: Eliciting facial affect, motivation, and expectancies in transference: significant-other representation in social relations. *Journal of personality and social psychology*, 1996, vol. 71, no. 6, 1108-1129
- Baddeley Alan. D., Andrade Jackie: Working memory and consciousness: An empirical approach. in Conway Martin A. Cathercole Susan E., Cornoldi Cesare (Eds.): *Theories of memory*. Vol. II, Psychology press, East Sussex, 1998
- Balcar Karel: Úvod do studia psychologie osobnosti. Mach, Chrudim, 1991
- Berne Eric: Jak si lidé hrají. Svoboda, Praha, 1970
- Blakemore, C. : Representation of reality in the perceptual world. In *Brain and Mind* (Ciba Foundation Symposium 69, New Series), Amsterdam: Excerpta Medica, 1979, str. 139-186.
- Boleloucký et al.: Hraniční stavy v psychiatrii. Avicenum, Grada, Praha, 1993
- Braine, Martin D. S., Romain Barbara: Logical reasoning. in Mussen Paul H.: *Handbook of child psychology*. vol. III – Cognitive development, John Wiley and sons, New York, 1983
- Brown Roger, Herrnstein Richard J.: *Psychology*. Metuen & Co Ltd., London, 1975
- Brown, J. S.: Gradients of approach and avoidance responses and their relation to motivation. *J. Comp. Physiol. Psychology*, 41, 1948, 450

- Caughy J. L.: Imaginary social worlds; A cultural approach. Lincoln, University of Nebraska Press, 1984
- Coan Richard W.: Hero, artist, sage or saint? (titul českého samizdatového překladu je „Duševní zdraví a problém optimální osobnosti“) Columbia University Press, New York, 1977
- Corbin Henri: Mundus Imaginalis or the Imaginary and the Real. In Spring 1972
- Coué E.: Die Selbstbemeisterung durch bewusste Autosuggestion. Basel, Stuttgart, Schwabe Verlag, 1966
- Cumminsová D. Denise: Záhady experimentální psychologie. Portál, Praha, 1998
- Čačka Otto: Psychologie imaginativní výchovy a vzdělávání. Doplněk, Brno, 1999, 367 stran
- Diener E., Diener, C.: Most people are happy. Psychological Science, 1996, 7, 181-185.
- Disman Miroslav: Jak se vyrábí sociologická znalost. vydavatelství Karolinum, Praha 1993
- Einstein Elizabeth: The stepfamily. Shambhala, Boston, 1985
- Erikson, Erik H.: Childhood and Society. Norton, New York, 1950
- Frazer James George: Zlatá ratolest. MFD Praha, 1994, nebo anglicky na <http://www.bartleby.com/196/>
- Gable S. L., Reis H. T., Elliot A. J.: Behavioral activation and inhibition in everyday life. Journal of Personality and Social Psychology, 2000, 78
- Gable Shelly L., Reis Harry T., Elliot Andrew J.: Behavioral Activation and Inhibition in Everyday Life. In press, Journal of Personality and Social Psychology
- Gable Shelly L., Reis Harry T.: Appetitive and Aversive Social Interaction. In J. H. Harvey & A. E. Wenzel (Eds.) (2001) Close romantic relationship maintenance and enhancement.
- Gage Berliner: Educational psychology, 1984, str. 408
- Goleman Daniel: Emoční inteligence, Columbus, Praha, 1997
- Graham R. John: The MMPI: A practical guide. Oxford university press, New York, 1977, str. 39
- Havlínová Miluše, Kolář Michal, Klimeš Jeroným et al.: Sociální klima v prostředí základních škol ČR. Výzkumná studie projekt IDM Praha – MŠMT ČR, Praha, 2001
- Harvey J. H., Omarzu J.: Minding the close relationship. Personality and Psychology Review, 1997, 1, 224-240
- Hausmann Josef: Základy mužského šovinismu. Edice Reneta, Ústí nad Labem, 1999, str. 13
- Hayesová Nicky: Základy sociální psychologie. Portál, Praha, 1998
- Hermans Hubert J. M.: The person as a motivated storyteller; valuation theory and the self-confrontation method. <http://www.socsci.kun.nl/~hermans/index.html>, 1999
- Hinkley Katarina, Andersen Susan M.: The working self-concept in transference: Significant-other activation and self change. Journal of personality and social psychology, 1996, vol. 71, no. 6, 1279-1295
- Jakešová Klára: Slastný pocit: jen si tak něco ukrást! (kasuistika) Cosmopolitan 6, 1999
- Janoušek Jaromír a kol.: Metody sociální psychologie. SPN, Praha, 1986
- Jung Carl Gustav: Analytická psychologie; její teorie a praxe. Academia, Praha, 1993
- Kelley H. H., Berscheid E., Christensen A., et al.: Close relationships, (pp. 20-67). New York: W. H. Freeman and Company, 1983
- Kenardžiová Carmen: Umění jako forma terapie pro skupiny s narušenou sociální vazbou. diplomová práce, katedra sociální práce FFUK, Praha, 1996
- Kernberg Otto F.: Normální a patologická láska; pohled současné psychoanalýzy. edice Spektrum, Portál, Praha, 1999
- Kirchdorfer Anton Maria (ed.): Zur Psychologie von Spiellust und Kontrolle; Das Spielverhalten. Peutingen Collegium, Mnichov, 1987(?)
- Klíma Ladislav: Utrpení knížete Sternenhocha. Paseka, Praha, 1990
- Klimeš Jeroným: Axiomatika výstavba morální terminologie. <http://www.mujiweb.cz/www/jeronym.klimes>, 1997b
- Klimeš Jeroným: k připravovanému zákonu o rodině. Československá pediatrie, 3, 1996 (na Internetu na adrese: <http://w3.ssp.cz/Legislativa/Rodina-deti/Adopce/komple.html>, http://w3.ssp.cz/Legislativa/Rodina-deti/Zakon_r/zorodine.html)
- Klimeš Jeroným: Frustrační teorie partnerského vztahu a otázka jáství. Konfrontace, 1, 1997a
- Klimeš Jeroným: Psychologie člověka v poli katolické morálky. diplomová práce, katedra psychologie FFUK, Praha, 1996
- Kolektiv autorů: Metodika odborných služeb v náhradní rodinné péči. Organizační odbor Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, Statistické a evidenční vydavatelství tiskopisů, Praha, 1979
- Kolektiv autorů: Náhradní rodinná péče. Statistické a evidenční vydavatelství tiskopisů, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Praha, 1982
- Kopřiva Karel: Fenomén fyzické averze u žen a jeho sociální souvislosti. In Kolektiv autorů: Konkrétní problémy manželské rodiny z pohledu manželského poradce. Sborník pro semináře. Československá sociologická společnost při ČSAV, Praha, 1979
- Koudelková Anna: Psychologické otázky delikvence, Victoria publishing, Praha, 1995
- Kratochvíl Stanislav: Manželská terapie. Nakladatelství Mach, Hradec Králové, 1992
- Kratochvíl Stanislav: Podstata hypnózy a spánek. Academia, Praha, 1972.
- Kratochvíl Zdeněk: Studie o křesťanství a řecké filosofii. Křesťanská akademie, Praha, 1994
- Křivohlavý Jaro: Já a ty (o zdravých vztazích mezi lidmi). Avicenum, Praha, 1977
- Kübler-Ross Elisabeth: On Death and Dying. Collier Books, 1997, 286 stran (původní vydání r. 1969)
- Kunczik Michael: Základy masové komunikace. Karolinum, Praha, 1995
- Laaser Mark R.: Sexual addiction and clergy. Pastoral Psychology, 39 (4), 1991
- Laing, Ronald D.: Uzly. Něm. Knoten. Rowohlt, Reinbek, 1972 podle Paul Watzlawick: Úvod do neštěstí. Konfrontace, Hradec Králové, 1994, str. 68
- Langmeier Josef, Matějček Zdeněk: Psychická deprivace v dětství. SZN, Praha, 1963
- Machač Miloš, Machačová Helena, Hoskovec Jiří: Duševní hygiena a prevence zátěže. Skripta FFUK, SPN, Praha, 1984
- Masterson James F.: New perspectives on psychotherapy of the borderline adult. Brunner/Mazel, New York, 1977, str. 121nn.
- Matoušek, Oldřich: Kontexty neuróz. Avicenum. Praha, 1986
- McAllister Loring W.: A practical guide to CPI (California psychological inventory) interpretation, 462 form edition. Oxford psychologists press, Oxford, 1994
- Mertík Pavel, Rusmichová Lada, Soukup Jindřich a kol.: Úvod do obecné ekonomie. VŠE skripta, Aleko, Praha, 1991
- Mezinárodní klasifikace nemocí 10. revize (ICD 10): Duševní poruchy a poruchy chování; Popisy klinických příznaků a diagnostická vodítka. Světová zdravotnická organizace, Ženeva, Psychiatrické centrum, Praha, 1992
- Mezinárodní klasifikace nemocí 10. revize (ICD 10): Duševní poruchy a poruchy chování; Diagnostická kritéria pro výzkum. Světová zdravotnická organizace, Ženeva, Psychiatrické centrum, Praha, 1996
- Montgomery Barbara M., Duck Steve (editors): Studying interpersonal interaction. The Guilford press, New York, London, 1991, str. 143

- Nakonečný Milan: Motivace lidského chování. Academia, Praha, 1997
- Nazare-Aga Isabelle: Nenechte sebou manipulovat (Jak rozpoznat manipulaci a jak se jí ubránit). Portál, Praha, 1998
- Němec Jiří: Psychopatie a kriminalita, Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, Praha, 1993
- Netík Karel, Netíková Daria, Hájek Stanislav: Psychologie v právu. C. H. Beck, Praha, 1997
- Nixon Greg: Imaginal dialogues; From the literal to the literary in lifewriting curriculum. Journal of Curriculum Theorizing Conference at the Bergamo Conference Center in Dayton, OH, (<http://www.northlink.com/~nixer/conf.imaginal.html>), 1992
- Ottova encyklopedie obecných vědomostí, Praha, 1888 – 1909, XIII, heslo Julianus 3
- Panduro Leif: Nestydové. Severská knihovna, Ivo Železný, Praha, 1993
- Perls Frederic S.: Ego, hunger and aggression. Allen & Unwin, London, 1947
- Petrusek Miroslav: Sociometrie. Sociologická knižnice, Svoboda, Praha, 1969
- Polster Ervin and Miriam: Gestalt therapy integrated. Vintage books edition, 1974
- Pöthe Petr: Využití Bowlbyho teorie vazby v terapii týraného dítěte. Krizové centrum Linky bezpečí, Praha, 1996
- Praško Ján, Ondráčková Ivana, Šípek Jiří: Panická porucha a jak ji postupně překonávat; Příručka pro trpící záchvaty úzkosti. Psychiatrické centrum, Praha 1997
- Roberts Monty: Muž, který naslouchá koním. Knižní klub, Praha, 1999, 287 s.
- Rolls, B.: Sensory-specific satiety. Nutrition reviews, 44, str. 93 – 101
- Ross Nancy Wilson (ed.): The subjugation of a ghost. in The world of Zen. Random House, New York, 1960 podle Paul Watzlavick: Úvod do neštěstí. Konfrontace, Hradec Králové, 1994
- Rycroft Charles: Kritický slovník psychoanalýzy. Psychoanalytické nakladatelství, Praha, 1993
- Sacks Oliver: Antropoložka na Marsu. Mladá fronta, Praha, 1997, 251 s.
- Sacks Oliver: Muž, který si pletl manželku s kloboukem a jiné klinické povídky. Mladá fronta, Praha, 1993, str. 41
- Sekuler Robert, Randolph Blake: Perception. 2nd edition, McGraw-Hill publishing company, New York, 1990
- Shaughnessy John J., Zechmeister Eugene B.: Research methods in psychology. McGraw-Hill publishing company, New York, 1990
- Schmidbauer W.: Der Weg weiter. Eine Kurzdarstellung psychotherapeutischer Methoden für die Praxis. Horrmann- La Roche, A.G.; Grenzach –Wyhlen, 1975, str. 77, 97
- Schreiber Vratislav et al.: Stres. Avicenum, Praha, 1985
- Skoblík Jiří: Poznámky ke křesťanské etice. KTF UK, Praha, 1996
- Sue David, Sue Derald, Sue Stanley: Understanding abnormal behavior. Houghton Mifflin company, Boston, 1986
- Svobodová Marie, Kovařík Jiří, Niederle Petr: Cikánské děti v náhradní rodinné péči. Organizační odbor Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, Statistické a evidenční vydavatelství tiskopisů, Praha, 1981
- Syříšřťová Eva, a kolektiv: Skupinová psychoterapie psychotiků a osob s těžším somatickým postižením. Avicenum, Zdravotnické nakladatelství, Praha, 1989
- Šlechta Petr: Neurčitost přirozených pojmů a vícehodnotové logické kalkuly. Československá psychologie 43/6, Academia, 1999, str. 497 – 503
- Topiář A., Fládr E.: k otázce sexuální reaktivity hysteriček. in Moravskoslezský referátový výběr z psychiatrie. Psychiatrická léčebna v Kroměříži a v Opavě, ročník 15, číslo 2, červen, 1983
- Večerka Kazimír, Holas Jakub, Štěchová Markéta, Diblíková Simona et al.: Sociálně patologické jevy u dětí. Závěrečná zpráva z výzkumu. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha, 2000
- Vinař Oldřich: Psychofarmaka. Spofa, Praha, 1969
- Wágnerová, Alena K.: Wir adoptieren ein Kind. Herder Verlag, Freiburg, 1981
- Watkins Mary: Invisible Guests; The Development of Imaginal Dialogues. Boston, Sigo, 1986
- Webster: Random House Webster's Electronic Dictionary and Thesaurus v. 1.20
- Werich Jan: Fimfárum; O třech hrbáčích z Damašku. Albatros, Praha, 1997
- Yogev S., Brett-J: Perceptions of the division of housework and child care and marital satisfaction. Journal of Marriage and the Family, 47(3), 609-18, 1985.
- Drigotas S. M., Rusbult C. E., Wieselquist J., Whitton S.: Close partner as sculptor of the ideal self: Behavioral affirmation and the Michelangelo phenomenon. Journal of Personality and Social Psychology, 1999, 77, 293-323.
- Aron A., Aron E.: Self-expansion motivation and including other in the self. In S. Duck (Ed.) Handbook of personal relationships (2nd Ed., pp. 251-270) 1997
- Sprott Julien C.: Mathematical Models of Love & Happiness, Presented to the Chaos and Complex Systems Seminar in Madison, Wisconsin on February 6, 2001
- Warren Keith, Sprott Julien C.: Ups and downs: A dynamical systems model of human affective fluctuations. <http://sprott.physics.wisc.edu/lectures/paper263/>, viz též příložené cd